

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

УДК: 94:929:655.4(477) «2011/2015»

Тамара Демченко, Світлана Іваницька

БІОГРАФІКА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА» (2011–2015 роки)

Метою статті є аналіз оприлюдненої в «Пам'ятках України» за 2011–2015 рр. інформації про знакові постаті української історії та культури ранньомодерної й модерної доби. Особлива увага приділена тематичним випускам, де висвітлюється доля й спадщина В. Леонтовича, Ф. Ернста, Є. Чикаленка, М. Могілянського. Проаналізовано також персоналістичні сюжети в числах, присвячених історичним містам України – Сумам, Ніжину та меморіальним закладам – Музею М. Грушевського та Музею видатних діячів української культури. Автори доходять висновку, що завдяки цим публікаціям зріс інтерес до ролі визначних особистостей у творенні матеріальних та духовних пам'яток української минувшини, колекційної діяльності й меценатства, з'ясуванню ролі антропологічного чинника в історії України.

Ключові слова: біографіка, пам'ятка, «Пам'ятки України», діячі української культури, історичні міста, меморіальні музеї.

Непрості виклики сьогодення змушують кардинально змінювати наше ставлення до історії, по-новому оцінювати її можливості в царині інформації та національного виховання. Можна висувати три взаємопов'язані цілі, свого роду програму-мінімум не лише для ЗМІ, але й для всіх, причетних до виховної роботи: створення національного пантеону високих взірців патріотизму й проявів людської гідності, інтелектуалізація культурно-духовного простору України, українізація усього контенту ЗМІ. Здається, що не може бути двох думок з приводу актуальності цих завдань. Але постійні дискусії, що точаться на шпальтах періодичних видань та в соціальних мережах, на наукових конференціях і «круглих столах», передусім з приводу катастрофічного зменшення годин на викладання української мови, історії України, філософії, політології, культурологічних дисциплін, а то й повної відмови від них у вишах, демонструють небезпечну тенденцію. Якщо вмістити історію України в 36 або в 18 аудиторних годин (йдеться про денне відділення), то скільки ж часу може відвести лектор для того, щоб познайомити аудиторію з видатними постатями нашого минулого? Тому історики слушно зауважують, що «Міністерство освіти і науки, відмовляючись встановити чіткий державний протекціонізм над викладанням історії України та суспільних дисциплін, піддає загрози національну безпеку держави, гальмує формування української ідентичності та зміцнення соборності України»¹.

© Іваницька Світлана Григорівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій.

© Демченко Тамара Павлівна – кандидат історичних наук (м. Чернівці).

Остаточно «дотиснути» чиновників, як довів досвід останнього навчального року, громадськості не вдалося. Тому варто проаналізувати потенціал, так би мовити, альтернативних джерел інформації. Як уявляється, значною мірою прорахунки Міністерства та ректоратів деяких вишів можна було б компенсувати шляхом масового видання й поширення науково-популярних нарисів про тих видатних діячів, чії життя і справи стали б взірцем для наслідування, сприяли б формуванню уявлення про українців як європейську націю, яка у критичну добу модерної історії спромоглася висунути з себе гідних репрезентантів у всіх сферах політичного, економічного, військового, наукового, культурного й духовного життя. На жаль, загальнодержавного підходу у цьому питанні поки що не вироблено. Але, на щастя, в Україні сформувалася когорта історичних публіцистів, звернення яких до призабутих, малодосліджених, а то й сфальсифікованих проблем національної історії певною мірою заповнює нішу. Один з її яскравих представників так, наприклад, сформулював мету таких студій: «А оскільки історія – це завжди люди та їхні долі, з яких і складається те, що пізніше називають «історичним процесом», то йтиметься у книзі про цих людей і про ті події, які відбувалися навколо їх. Головним чином про те, про що, крім професіоналів-істориків, узагалі мало хто знає. А також про те, про що начебто знає багато освіченого люду, але на що традиційно дивляться під постколоніальним кутом зору, заданим колишньою метрополією»². Проблема в тім, що така високоякісна, доступна для сприймання загалу й цікава література виходить мізерними накладками. Телевізійні передачі представлені однією програмою «Машина часу». Її теперішній автор і телеведучий О. Криштопа чимало уваги приділяє історіям видатних українців, зокрема, увагу телеглядачів привернули теленариси про Тараса Шевченка, Івана Франка, В'ячеслава Чорновола, Степана Бандеру³. В ефірі Еспресо-TV маємо можливість переглядати відеоблог «Історичний календар» Ігоря Гирича. Поки в Україні виходило більше «товстих» часописів, на їхніх сторінках можна було знайти подібні нариси. Однак фінансові негаразди та комерціалізація видавничої справи призвели до їхнього масового закриття. Нарешті, матеріали інформаційних блоків в інтернеті не завжди відповідають вимозі достовірності, в силу різних причин біографічні дані доходять до користувача спотвореними або й відверто сфальсифікованими. Тим вище треба оцінити зусилля редакцій тих періодичних видань, які системно приділяють увагу життєпису світочів українства і тим самим дають поживу для інтелектуального становлення молоді, стимулюють формування національної історичної пам'яті. Особливе місце серед цих видань до недавнього часу належало такому поважному науково-популярному часопису, як «Пам'ятки України: історія та культура», що був започаткований у 1969 р. за ініціативою П. Тронька як інформаційно-методичний бюлетень Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури. Протягом свого майже півстолітнього існування часопис пережив різні періоди концептуальних метаморфоз й реформатування ключової мети.

У ювілейному, 200-му числі журналу, що побачило світ у лютому 2014 р., І. Гирич визначив чотири етапи поступу за 45 років його історії: на початку це – звичайне «режимне» періодичне видання, що обслуговувало ідеологічний відділ компартії у царині охорони пам'яток; далі – за доби «перебудови» – трибуна українського відродження, популярне видання (наклад якого становив 100 тис. прим.) для широкого загалу; з середини 1990-х, перетворившись з науково-популярного на науково-дослідницький, журнал став фактично форумом для обговорення проблем історії архітектури й реставрації пам'яток. З початку 2000-х, за редакторства О. Рибалка, розширюється тематичний спектр видання, більше уваги приділяється пам'яткам культури й історії⁴. У 2010 р. видання журналу було призупинено. У середині 2011 р. шеф-редактором журналу «Пам'ятки України» було призначено відомого історика Ігоря Гирича, а головним редактором – співробітника видавництва «Генеза» філолога Лесю Богослов. «Пам'ятки...» уперше стають місячником. За нової команди вийшла друком 1/5 частина його номерів. Стиль та структуру видання було вдосконалено шляхом видання тематичних номерів та спецвипусків. Таким чином, у 2011–2015 рр. відбувся п'ятий, якісно новий етап еволюції «Пам'яток України», визначальними

чинниками якого стали синтез започаткованих за редакторства О. Рибалка традицій й новаторських ідей та проектів, позначених яскравою індивідуальністю й неповторністю дослідницького стилю нового шеф-редактора. У 2011 р. І. Гирич у передньому слові до поновленого журналу писав: «Після двох років перерви «Пам'ятки України» поновлюють свій вихід. З наступного 2012 р. це вже буде не кварталник, а щомісячний журнал. Плануємо продовжити традиції, започатковані його попередніми головними редакторами Анатолієм Сериковим, Віктором Вечерським, Олександром Рибалком. Намагатимемося поєднувати науковість видання з популярністю викладу, минуле пам'яток подавати під кутом зору сучасних проблем їх збереження. Поняття «пам'ятка» розглядатимемо не у вузькому сенсі, лише як об'єкт матеріальної культури – пам'ятка археології, архітектури чи образотворчого мистецтва, а передусім розумітимемо під цим терміном духовні скарби: пам'ятки писемності, архівні надбання минулого, діяльність видатних особистостей нашої історії, історичну пам'ять народу»⁵. У подальшому науковець знову акцентував, що «відтепер «пам'яткою» для нас стає і сама історична постать. Нас почали цікавити особистості, які творили нові духовні й мистецькі вартості, ставали світочами українського національного простору. Місця, пов'язані з пам'яттю про них, теж мають стати об'єктами нашого часопису»⁶. І, треба визнати, зазначене кредо в оновленому й переформатованому виданні реалізувалося послідовно й високопрофесійно. І. Гиричу справді пощастило піднести історичну постать до рівня «пам'ятки». Провідними напрямками публікацій стали конкретні персоналії, особи як «першого», так і «другого» ряду української минувшини, «місця пам'яті», візуальна історія, антропонімія міських вулиць... Зокрема, побачили світ номери, присвячені Тарасу Шевченку, Михайлу Грушевському, Михайлу Могилянському, Василю Кричевському, Михайлу Старицькому, Павлу Альошину... «Нове дихання» й змістовне наповнення отримала така важлива складова змісту журналу, як біографіка.

Останнім часом фахівці наголошують на необхідності дослідження проблем біографіки у всіх її жанрах, формах і проявах у культурному, духовному, інформаційному просторі України. Автори звертають увагу на те, що біографіка, яка традиційно належала в Україні до сфери елітарної науки й культури – академічної й університетської, письменницької – до діяльності провідних журналів і видавництв, «у наш час дедалі більшою мірою переходить до поля тяжіння масової інформаційної культури, до царини ненаукового, прикладного, розважального знання. Нині ця сфера активно експлуатується бізнесом і політиками, вона стала об'єктом значних зовнішніх інформаційних впливів. У ній з'явилося багато політично заангажованого, сенсаційного, навіть скандального. Прикро, що за таких умов вітчизняна академічна і університетська біографіка залишається непорушно елітарною, створюється вузьким колом і працює на вузьке коло, мало впливає на піднесення історичної і національної свідомості українців»⁷. З'ясовуючи значення термінів «біографіка» та «біографістика», В. Попик у своїй монографії зазначає, що «термін «біографіка», по суті, є тотожним широко вживаному у світі англomовному «біографія» (Biography), який охоплює, у найрізноманітніших виявах, усю багатомірну сферу літературної і дослідницької біографічної творчості, видання біографічного жанру, у тому числі публіцистичну та науково-популярну біографії, видавничо-інформаційну практику, а також саму науку про біографічні дослідження. [...] «Біографіку» ми розглядаємо як сферу наукової і літературної творчості, видавничо-інформаційної роботи, частину вітчизняної гуманітарної культури»⁸.

Дана розвідка має на меті аналіз вміщених на сторінках журналу за 2011–2015 рр. матеріалів, у яких висвітлено долі письменників, науковців, публіцистів, митців, громадсько-політичних й культурних діячів, з'ясовано їхню роль у трансформаційних зламах українського світу ранньомодерної й модерної доби. Тема ця у літературі практично не розкрита. Першим її історіографічним узагальненням можна вважати статтю⁹ та нотатки на шпальтах тижневика «Культура і життя»¹⁰, які стосувалися головним чином «іменних» чисел журналу.

Між тим, значна кількість видатних імен просто випала з колективної історичної

пам'яті та культурної традиції українців. Так, В. Александрович звертає увагу читача на те, що в історії українського мистецтва ще немало загублених у пам'яті нащадків митців, яким насправді має належати помітне місце в національній художній традиції. Один із них – **Юрій Шимонович-старший** (1620-ті рр. – 1690)¹¹. У статті Я. Павлицького йдеться про митця-іконописця **Адама Сталони Добжанського**, який народився в Мені на Чернігівщині в 1904 р., а в 1923 р. разом з родиною переїхав до Польщі¹². Дискурс на кшталт «маловідомий, призабутий» або досить часто «представлений як репрезентат іншої національної культури» використовується досить часто. Так, малодосліджена в українському мистецтві постать **Вільгельма (Василя) Олександровича Котарбінського** (1849 (за іншими даними – 1851)–1921) – відомого маляра-модерніста польсько-німецького походження – окреслена в одній із публікацій І. Гирича¹³. Здобувши славу за життя і ставши улюбленим художником російського імператора та одним з найкращих символістів у Російській імперії, у ХХ ст. він був майже забутий; тільки антиквари й знавці мистецтва цінували й купували твори В. Котарбінського. Останній був митцем містичної сторони людського існування, оспівував красу невидимого світу, присмерковий стан живої екзистенції, возвеличував прекрасне в занепаді... Насправді культурна спадщина митця в Україні – величезна та різноманітна. На межі ХХ–ХХІ ст. у зв'язку з тим, що почало змінюватися ставлення до пізнього академізму й, зокрема, салонного мистецтва, пам'ять про творця почала потроху відроджуватися. Його творчий доробок складається із церковно-монументального, монументально-декоративного живопису, значної кількості станкових полотен. В. Котарбінський був активним учасником культурно-мистецького життя Києва: організував кілька творчих об'єднань, низку художніх вернісажів, а також ініціював створення першого загальнодоступного музею в Києві. У повідомленні О. Мокроусової йдеться про те, що до небагатьох атрибутованих робіт в інтер'єрах кийського житла належить, перш за все, живопис В. Котарбінського¹⁴.

Чимало історичних персоналій «канули в Лету» за радянських часів, коли «жертвою державного терору ставала критична маса людей, себто така їхня кількість, що була достатня для якісних змін у цих групах. ... Таким чином, режим досягав більшого, аніж репресії проти винних чи невинних людей, – він винищував етнокультурні середовища. ... Це був трансконтинентальний погром, який конкретно в Україні мав виразно антиукраїнський характер»¹⁵. Утім, постать **Федора Людвіговича Ернста** (1891–1942), якого, на думку І. Гирича, «справедливо називають одним із засновників українського мистецтвознавства»¹⁶, постійно перебувала в колі уваги редакції «Пам'яток України». Про це свідчать 6 публікацій на сторінках видання в 1985–1993 рр. У змісті часопису, присвяченого життєвому шляху та науковій діяльності вченого з нагоди 120-ої річниці з дня його народження, знайшли своє відображення як матеріали виставки та дводенної наукової конференції, які відбулися в Музеї історії Києва у листопаді – грудні 2011 р., так і оригінальні біографічні розвідки. Різноманітність і різноманітність наукових зацікавлень Ф. Ернста, глибина й унікальність його знань, локусом яких завжди виступала українська культура в найширшому розумінні, зумовили стійкий інтерес до цієї особистості з боку представників майже всіх гуманітарних наук. Трагічна доля видатного вченого й стислий аналіз його доробку висвітлені у великій за обсягом статті С. Білокопя, якою відкривається журнал. Автор, знааний в Україні й за її межами історик і культуролог, створив монографію про Ф. Ернста і написав про нього чимало інших праць. У журнальній статті С. Білокопін зумів не просто висвітлити головні віхи біографії героя своєї розвідки, проаналізувати його праці, але й донести до читача пафос життя людини, яка «активно, наступально й відчайдушно» виступала «в обороні української спадщини»¹⁷.

Високий науковий рівень, багатство фактографії, переконливість висновків характеризують й інші публікації «ернстівського» номера. Оскільки герой видання, хоча все життя й працював на благо української культури, але був етнічним німцем, то цілком доречно до змісту часопису були включені сюжети про роль Ф. Ернста у збереженні або принаймні спробах зупинити варварське нищення польських культурних цінностей на теренах України¹⁸. Не може не викликати інтересу, особливо у мешканців

Чернігівщини, й стаття про життєвий шлях і творчий спадок музейника **Всеволода Михайловича Зуммера** (1885–1970), який провів останні роки життя й упокоївся в старовинному чернігівському місті Остер¹⁹. Ф. Ернст дружив ще з одним відомим чернігівцем, ученим-філологом **Сергієм Івановичем Масловим** (1880–1957)²⁰. Отже, маємо розвідки про ретельно підібраних й добре проаналізованих діячів з найближчого оточення знакової постаті українського мистецтвознавця. У сукупності всі матеріали працюють на створення об'ємного й чіткого уявлення про інший, не пов'язаний з «соціалістичними перетвореннями» й розривом як з минулим, так і з напрямними лініями світової культури, бік історії 20–30-х рр. ХХ ст. Навпаки, Ф. Ернст і його соратники зробили все, що в людських силах, щоб зупинити «чорний вихор», який «змів низку стародавніх церков»²¹ й незчисленну кількість інших матеріальних та писемних пам'яток української культури. Про садибу Ернстів на вул. Прорізній у Києві йдеться в статті М. Кадомської та Д. Малакова²². На сторінках журналу маємо також можливість прочитати про Ернста як збирача екслібрисів²³, ознайомитися з виставками та колекціями, де висвічується його ім'я та різноманітна кипуча діяльність, дізнатися, що наприкінці 10-х рр. ХХ ст. Ф. Ернст, наприклад, долучився до вивчення та активної популяризації українського та європейського мистецтва як учений та музеєзнавець. Його творчий доробок у ділянці історії малярства хоча й невеликий за обсягом, однак дуже поважний²⁴. Подані матеріали, безсумнівно, сприяли пробудженню інтересу до цієї унікальної постаті «Розстріляного відродження».

У 2012 р. в рубриці «Акцент» були опубліковані цікаві розвідки, присвячені письменнику й меценату **Володимирі Леонтовичу** (1866–1933; псевдонім – В. Левенко), який зробив значний внесок у традиційно-реалістичний напрямок української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Сучасники вбачали його місце в українському письменстві поряд із такими посталями, як І. Франко, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, В. Стефаник, М. Коцюбинський, В. Винниченко²⁵. Крім того, В. Леонтович був членом київської «Старої громади», членом Української радикально-демократичної партії, Товариства українських поступовців, «Просвіти», підтримував фінансово першу всеукраїнську щоденну газету «Громадська думка». У найскладніші для українського слова часи він публічно вимагав навчання в народних школах рідною мовою. У 1918 р. як міністр земельних справ в уряді гетьмана П. Скоропадського розробив проект Земельного закону, який у випадку його реалізації мав сприяти формуванню заможного фермерства в аграрному секторі національної економіки. У статті І. Гирича чітко розставлені акценти щодо місця В. Леонтовича в українському громадському житті. На думку автора, той був великим альтруїстом і прихильником українства як окремишньої політичної течії, а тому разом із М. Грушевським та Є. Чикаленком утворював «своєрідний трикутник, який здійснював усю українську громадсько-культурну роботу протягом півтора десятка років перед революцією. І. Гирич обґрунтовує думку про те, що В. Леонтович під враженням подій першої російської революції став прихильником «консервативного проекту» розвитку України, хоча до 1917 р. вимушений був, маніфестуючи себе поміркованим соціалістом й автономістом-федералістом, працювати у спільному національному демократичному таборі²⁶.

У статті О. Леонтович ця ж особистість трактується всебічно: як письменника, мецената, земського діяча, учасника археологічних розкопок та активіста «Українського наукового товариства» в Києві тощо. З тих же причин, що й у випадку Ф. Ернста, постать В. Леонтовича теж виявилася невідомою в Україні, тому авторка слушно зазначила, що часом публічного повернення письменника на батьківщину став ювілейний для діяча рік 1993-й²⁷. Внесок В. Леонтовича у розвиток новітньої української літературної критики (1901–1933 рр.) аналізує Ф. Погребенник, звертаючи увагу на «антитоталітарний» характер критичного дискурсу автора, який чітко прослідковується з другої половини 1920-х рр.²⁸ В. Подрига, реконструюючи на підставі тексту «Споминів утікача» рідний для Леонтовича образ «малої батьківщини» – селища Орхівщина на Полтавщині, відзначає, що для В. Леонтовича, як для типового українця, найбільш прийнятним місцем життя був хутір, бо «його натура відповідала вдачі сільської працюючої людини землеклонника-хліборо-

ба»²⁹. Письменник Валерій Шевчук в есе «Один із поля забутих, але воскресених» розповідає про три свої головні зустрічі із літературним доробком В. Леонтовича³⁰.

До 150-річчя від дня народження громадсько-культурного діяча та мецената **Євгена Харлампійовича Чикаленка** (1861–1929) було видано грудневе число часопису за 2012 р. І. Гирич, окреслюючи портрет Є. Чикаленка – громадського діяча й політичного аналітика, характеризує його як «демократичного консерватора», «класичного представника тієї самостійницької течії національної суспільно-політичної думки, яка з тактичних міркувань мусила тимчасово ховати свої заміри за федералістичними постулатами»³¹, та доходить висновку про те, що розпорошені в листах, спогадах, щоденниках думки останнього про українську державу й націю свідчать: це був «небуденний й далекоглядний суспільний мислитель», гідний зайняти місце поряд із такими велетами, як М. Грушевський, В. Липинський, Д. Донцов³². «Формула політичного українця», артикульована Є. Чикаленком, була близька передусім до позиції В. Липинського: Євген Харлампійович «не трактував українську націю вузько етнографічно», він вважав, що може бути також «польський, російський, єврейський українець», реалізовував принцип соборності українського руху по обидва боки Збруча³³.

У розвідці І. Старовойтенко ретельно реконструйована історія написання та підготовки до друку знаменитих мемуарів та щоденників Є. Чикаленка³⁴. Побут Є. Чикаленка в еміграції (1919–1929 рр.) переконливо відтворений у статті В. Піс-кун³⁵. Авторка підкреслює, що «у ставленні до ідеї існування української державності Є. Чикаленко був безкомпромісним. Він вважав, що українська держава неодмінно буде існувати, безвідносно форми правління»³⁶. Роль Є. Чикаленка як мецената, що склав «княжу жертву» в 25 тис. руб. на добру справу будівництва студентського гуртожитку – Академічного дому у Львові (1906 р.), подальшій долі цієї інституції, що в 1927 р. готова була стати (завдяки сприянню голови НТШ К. Студинського) новим притулком для Чикаленка, висвітлена у статті С. Панькової³⁷. У рубриці «Пам'ять місця» вміщено три цінних, візуально насичених нариси, де майстерно змальовано чикаленківський хутір Перешори на Херсонщині³⁸, подано меморіальні адреси й окреслено коло спілкування Чикаленка в «головному південноукраїнському граді» Одесі³⁹, в деталях відтворено побут родини Чикаленків у Кононівці на Полтавщині та в Києві⁴⁰. Важливо наголосити, що до підготовки даного числа були залучені провідні спеціалісти з історії національно-визвольного руху⁴¹. Логічним продовженням опрацювання невичерпної теми можна вважати солідний збірник наукових праць «Євген Чикаленко – будитель української нації», підготовлену Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (К., 2016). Поміж інших праць варто назвати бібліографію творів Є. Чикаленка та публікацій про нього⁴².

Важливо відзначити, що редакція прагнула ознайомити читачів не лише з постатями, що вже давно належать історії, але й нашими сучасниками. Класичним прикладом підготовки біографії (або її начерку) може слугувати некролог пам'яті археолога, дослідника культурної спадщини Вишгорода **Руслана Орлова** (1949–2013). Автор публікації не просто відтворює головні віхи життєвого шляху вченого, аналізує його науковий доробок, але й з'ясовує громадянську позицію дослідника: «В останні роки свого життя Руслан Орлов був дуже стурбований намаганням місцевої влади забудувати історичний ландшафт міста багатоповерхівками. На всіх нарадах і конференціях він не втомлювався закликати берегти культурну спадщину, не допустити плюндрування пам'яток»⁴³.

Крім іменних чисел журналу, чимало біографічної інформації міститься і в тих номерах видання, котрі присвячені видатним історичним місцям та населеним пунктам з багатим і славним культурним минулим. А таких місць на мапі України позначено чимало, проблема в тому, що загалом вони та їхні скарби невідомі. У центрі спецвипуску журналу, присвяченому Національному історико-культурному заповіднику «Чигирин», цілком прогнозовано знаходиться постать гетьмана **Богдана Хмельницького** («Музей Богдана Хмельницького у Чигирині» «Богдан Хмельницький і Чигирин»

та ін.⁴⁴). Кожна стаття супроводжується унікальними світлинами; особливо привабливо виглядають поштівки початку ХХ ст. із зображенням Чигирини⁴⁵. Поєднання маловідомих краєзнавчих даних з життєписом Великого українця, на нашу думку, виглядає доречно й переконливо.

Неповторна історія становлення та розвитку того чи іншого міста України, його архітектурно-мистецьке обличчя, видатні особистості та їхня пасіонарна роль у громадсько-політичному, економічному та культурному житті міста – такий напрямок виразно виокремився в останні роки серед розмаїття тематичних чисел «Пам'яток України». Знаменним у цьому аспекті є висловлювання редакторів журналу щодо пошанування праці місцевих краєзнавців у вивченні своєї «малої батьківщини»: «На краєзнавстві завжди трималася наука. Іноді важко провести грань між краєзнавством і наукою... Шлях до розуміння загального історичного процесу лежить через з'ясування провінціалізмів, через дослідження периферії, через досвід людини в конкретному селі, місті та містечку...»⁴⁶. Наочним доказом справедливості даної тези слугує зміст часопису, присвяченого минулому й сьогоденню м. Суми⁴⁷. У чотирьох статтях випуску автори переконливо висвітлюють чинник «людського феномену» в історії Сум. Важко не погодитися з твердженням О. Корнієнка, котрий в нарисі про одного з «батьків» міста писав, що «історію будь-якого населеного пункту годі уявити без подвижників, які у початковий період розбудови визначали його майбутнє. Для Слобідської України, чії міста й села засновувалися в екстремальних умовах Дикого поля, де ледве не щодня очікували татарських набігів...»⁴⁸. У розбудові м. Суми провідну роль відіграв **Гарасим Кіндратович Кондратьєв** (р. н. невід. – 1701) – осадчий міста й перший полковник Сумського слобідського козацького полку, засновник відомого старшинсько-дворянського роду⁴⁹.

У розвідці М. Кадомської з'ясовується видатна роль **Павла Івановича Харитоненка** (1852–1914) в розбудові перлини сумського міського ландшафту – Троїцького собору. Історія його життя неймовірна й водночас типова для доби прискореної модернізації Російської імперії. Онук і син селян Нижньої Сироватки, цукрозаводчик-мільйонер, великий землевласник, член правління Всеросійського товариства цукрозаводчиків і Ради синдикату рафінерів, керівник Сумської контори Всеросійського товариства цукрозаводчиків, директор правління Белгородсько-Сумської залізниці, власник контрольного пакету акцій Бельгійського акціонерного товариства «Сумські машинобудівні майстерні», щедрий меценат, неабиякий колекціонер – це все про П. Харитоненка. Згодом він став директором Московського відділення Імператорського Російського музичного товариства, першим головою Товариства друзів Рум'янцевського музею, заснованого у 1913 р. в Москві. За його ініціативою і коштом на початку ХХ ст. у Санкт-Петербурзі і Стокгольмі був замовлений друк сотень якісних поштових листівок із зображенням визначних пам'яток міста та панорамами сумських вулиць, за що йому досі вдячні сумські краєзнавці й музейники⁵⁰. М. Кадомська на прикладах доводить, що своїм благоустроєм і квітучим станом Суми чималою мірою зобов'язані роду Харитоненків. Саме патріот «малої батьківщини» П. Харитоненко взяв на себе усі матеріальні витрати, пов'язані з будівництвом у Сумах Троїцького собору. М. Кадомська окреслила історію проектування та будівництва собору й життєвий шлях його архітекторів К. Г. Шольца та Г. К. Шольца⁵¹.

О. Друг і Л. Федевич у прекрасно ілюстрованому нарисі розповіли історію життя й створення колекції музейника-аматора Оскара Гансена⁵². Його зібрання після конфіскації й націоналізації більшовиками стало основою Сумського художнього музею. **Оскар-Герман Германович Гансен** народився 18 лютого 1881 р. в Петербурзі. Його мати належала до шведської громади Петербурга. У Петербурзі він мав власний будинок на Невському проспекті, 26⁵³. Перебуваючи на становищі «вічного студента», матеріально забезпечений і енергійний О. Гансен мав змогу із захватом і без перепон займатися колекціонуванням, збирати предмети мистецтва й старожитностей⁵⁴, співпрацювати з приватними колекціонерами й з науковцями Київського художньо-промислового та наукового музею. Весь отримуваний прибуток витрачався ним виключно на створення музейного зібрання. Архівні свідчення про О. Гансена

уриваються в 1919 р., але життя його колекції продовжується донині. Як писав Оскар Гансен, намагаючись перед новою владою захистити свій скарб: «...Крім матеріальної вартості, музейне зібрання моє має художньо-наукову цінність, сума якої не капіталізується у певну суму грошей, але ж художньо-наукова цінність його є плодом моєї клопіткої праці з вишукування та вивчення пам'яток старовини та становить величезний багаж знань, зовсім задарма відданий нащадкам, бо майбутнє молоде покоління вивчатиме пам'ятки старовини якоюсь мірою і за моїми зібраннями»⁵⁵.

Стаття О. Корнієнка «Місто Суми на старих світлинах місцевих фотографів» це – візуальна історія Сум, збережена на старих світлинах⁵⁶. Сумські фотографи «срібного віку» залишили по собі чудові зразки фотопортретів, краєвидів і художніх світлин. О. Корнієнко також наводить їхній поіменний список, і це надзвичайно важливо – в локальну історію та мікроісторію повертається «людина за кадром»⁵⁷.

Гортаючи сторінки журналів, присвячених Києву, Харкову, Полтаві, Сумам, відчуваєш прикрість, адже аналогічний задум щодо минулого Чернігова так і не був реалізований.

Помітне місце у творенні галереї образів видатних діячів посідають числа часопису, в яких ідеться про такі унікальні феномени української культури як меморіальні музеї. У журналі, присвяченому Дому-музею М. Грушевського в Києві на вул. Паньківській, 9, насамперед привертають увагу новаторські статті директора Історико-меморіального музею С. Панькової⁵⁸. Актуально, як на нинішні часи, звучить думка **М. Грушевського**, процитована високим гостям на відкритті музею: «потомство пробає помилки, а бездіяльність – ні»⁵⁹. Викликає інтерес нарис О. Мельник про київські роки життя М. Грушевського. «Не будучи киянином за походженням, але з Київщиною пов'язаний генетично, він з юнацьких років марив стародавнім містом», – пише авторка, виокремлюючи три періоди в київському побуті великого історика (1886–1894, 1907–1914, 1917–1919 рр.) та реконструюючи київські адреси («місця пам'яті») Михайла Сергійовича⁶⁰. Рубрика «Історія в світлинах» містить розвідку дослідниці Г. Кондаурової про іконографію М. Грушевського, що зберігається в музеї його імені⁶¹. І, нарешті, не можна проминути увагою спомини двоюрідної онуки Михайла Сергійовича – Вікторії Слупської, написані у 1996 р. З тексту можна дізнатися про мешканців «Дому Грушевських», поспівчувати долі родини, що повною мірою відчула на собі сталінські часи «великого перелому»⁶².

Ще один знаковий музей – чудовий меморіальний комплекс на старій Паньківщині: Музей видатних діячів української культури (**Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського й Михайла Старицького**) постає зі сторінок «Пам'яток України». У статті Н. Терехової «Музей видатних діячів української культури» висвітлюється історія створення в межах одного меморіального комплексу музеїв вищеназваних корифеїв. Авторка нагадує, що інтенсивна забудова Паньківщини почалася у другій половині XIX ст.; селилася тут переважно київська інтелігенція: професори та студенти університету св. Володимира, лікарі, журналісти, адвокати, інженери, діячі мистецтв – за цим районом закріпилася назва київського Латинського кварталу... Саме тут, на Маріїнсько-Благовіщенській, «у близькому сусідстві проживали три визначні українські родини: Косачі (сім'я Лесі Українки), Лисенки, Старицькі. Трохи пізніше неподалік (у тому ж кварталі на вул. Жилянській) оселився П. Саксаганський»⁶³. Сучасники називали цей осередок культури «Українським Парнасом». Тут гостювали М. Коцюбинський, І. Франко, О. Маковей, В. Стефанік... Будинки, де проживали митці, збереглися і зараз є природними межами території Музею, яка має статус охоронної зони⁶⁴.

О. Гураль приділила увагу історії створення Музею **Михайла Петровича Старицького** (1840–1904), котрий увійшов в історію як видатний драматург, поет, прозаїк, перекладач, громадський і театральний діяч, один з фундаторів українського професійного театру. В традиціях відданості національній ідеї виховувалися його діти та онуки, кожен з яких зробив гідний внесок у розвиток української культури. Старша донька, Марія Старицька (1865–1930) – відома акторка, театральний педагог, друга донька – **Людмила Старицька-Черняхівська** (1868–1941) – прозаїк, драматург, пе-

рекладачка, громадська діячка, третя, **Оксана** (за чоловіком Стешенко, 1875–1942) – дитяча письменниця, син **Юрій Старицький** (1882–1936-8?) – громадський діяч, відомий юрист. Небуденними особистостями були й онуки драматурга: **Вероніка Черняхівська** (1900–1938) – поетеса і перекладачка, **Ірина Стешенко** (1898–1987) – актриса і перекладачка, **Ярослав Стешенко** (1904–1939) – відомий бібліограф, дослідник історії української книги. Нащадкам драматурга судилася трагічна доля – майже вся родина Старицьких, за винятком І. Стешенко, була знищена в період сталінських репресій 1930-х – початку 1940-х років... До наших днів не дожив жоден із представників славного роду⁶⁵. Експозиція Музею надає можливість зацікавленим відвідувачам зануритися в атмосферу родинного та творчого життя цього багатого талантами українського роду, отримати унікальну інформацію про життєві шляхи окремих його представників.

У розділі «Музеї. Музейники й колекціонери» цього ж числа вміщено статтю Я. Йовенко «Олександр Черняхівський за його архівом». **Олександр Григорович Черняхівський** (1869–1939) – відомий учений-гістолог, один з перших українських мікробіологів, перекладач, активний учасник українського національного руху кінця XIX – початку XX ст. У 20–30-х рр. професор О. Черняхівський відіграв вагомий роль у розбудові вищих медичних навчальних закладів: майбутніх Національного медичного університету ім. О. Богомольця і Донецького національного медичного університету ім. Максима Горького. Тривалий час саме ім'я професора перебувало в забутті – адже за радянських часів були репресовані й затавровані як вороги народу і сам учений, і його дружина – письменниця, драматург, громадська діячка Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська (1868–1941), за звинуваченням у шпигунстві на користь Німеччини у 1938 р. розстріляно їхню єдину доньку Вероніку (1900–1938) – талановиту поетесу й перекладачку. У фондовій колекції Музею видатних діячів української культури зберігаються матеріали з архіву О. Черняхівського. Авторка подає детальний аналіз цих документів, трактуючи їх як важливе джерело просопografічної інформації для відтворення деталей біографії й характеристики особистості О. Черняхівського.

В іншій статті Я. Йовенко⁶⁶ йдеться про колекцію документів літературознавця, поета, педагога та перекладача, громадсько-політичного діяча **Івана Матвійовича Стешенка** (1873–1918) – чоловіка третьої доньки М. Старицького Оксани. Натомість досі маловідомими для широкого загалу залишаються окремі аспекти його родинного життя. Авторка доводить, що музейний архів Стешенка є цінним джерелом реставрації його життєвого шляху й подальшого дослідження літературної діяльності.

Разом із М. Балімовою, авторкою статті «Київські адреси Михайла Старицького»⁶⁷ (рубрика «Пам'ять місця») здійснюємо подорож по старому Києву⁶⁸. У статті Р. Калашнікової описується цінна колекція Ірини Стешенко⁶⁹, з скарбів якої нині в Музеї зберігається 31 одиниця живопису (з них чотири ікони), 244 одиниці графіки, 8 одиниць скульптури малих форм, які «мають не лише високу художню, а й історичну цінність при вивченні стилю життя та естетичних смаків родини Старицьких»⁷⁰.

Уже згадуваний онук корифея українського театру, син І. Стешенка Ярослав Стешенко – наймолодший паросток роду Старицьких, здобув визнання як перспективний учений-бібліограф, знавець книжкової графіки, відомий колекціонер екслібрисів. О. Гураль прослідковує формування особистості свого героя та його подальшу долю й подає інформацію про унікальну колекцію екслібрисів⁷¹. Видруковано також спогади Ірини Стешенко «Зо мли минулого»⁷². Число розкішно проілюстровано світлинами із родинних фондів та репродукціями портретів Музею.

Останню тезу – про багатство візуального ряду, притаманне всім публікаціям журналу загалом й біографічним матеріалам зокрема – можна проілюструвати на прикладі числа «Пам'яток України», присвяченого постаті **Михайла Могилянського** (1873–1942). Багатогранна, яскрава особистість останнім часом привернула увагу багатьох учених – істориків, біографістів, літературознавців, наукознавців⁷³. Це єдиний з героїв іменних чисел, котрий має прямий стосунок до Чернігова, і не лише фактом свого народження. Бо, незважаючи на те, що життєві дороги М. Могилянсько-

го пролягли через Санкт-Петербург (Петроград, Ленінград), Київ, Дніпропетровськ (Дніпро), але сам письменник уважав себе чернігівцем. У підготовці журналу брали участь чернігівські автори та дослідники з Києва, Запоріжжя, Дніпропетровська. Тексти проілюстровані 70 світлинами, репродукціями, фотодокументами авторських рукописів та зображеннями обкладинок книг і періодичних видань, де друкувався М. Могилянський.

Повторимося, прикро, але й поміж чисел часопису, де досліджується та популяризується минуле історичних міст України, маємо єдиний випуск: «Ніжин – місто 17 храмів»⁷⁴. Однак темою цікавого видання стали не лише ніжинські храми, але й історія та сьогодення навчальних закладів⁷⁵, обставини встановлення пам'ятника Миколі Гоголю, який уже давно «став однією з мальовничих візитівок Ніжина»⁷⁶, історія міських музеїв⁷⁷. Ці та інші статті містять чимало біографічних матеріалів як текстових, так і зображальних: дані про професуру та студентство Ніжинського ліцею, інформацію про автора пам'ятника М. Гоголю **Пармена Забілу** (Забелло; 1830–1917), одного з фундаторів Ніжинського окружного музею імені М. Гоголя **Івана Спаського** (1904–1990). Отже, маємо повноцінні, насичені маловідомими фактами, наукові розвідки, викладені доступною нефахівцю мовою й щедро забезпечені різноманітними ілюстраціями.

Підсумовуючи аналіз біографічної тематики «Пам'яток України» за 2011–2015 рр., зазначимо, що практично кожне число містило подібну інформацію. Крім так званих «іменних» номерів, біографіка посідала значне місце в числах, присвячених історичним та культурним пам'яткам українських міст, містечок та сіл, музеям, археологічним пошукам тощо.

Однак проаналізована проблема має і значно ширший вимір. Залюднення й «заземлення» історико-культурного і мистецтвознавчого простору України ХІХ–ХХ ст. шляхом поєднання наукових біографій чільних діячів громадського, культурного, наукового життя, з описом пам'ятних місць їхньої життєдіяльності, що збереглися в тому чи іншому населеному пункті, із залученням засобів візуалізації, є найперспективнішим шляхом для популяризації культурної спадщини українського народу й виховання патріотизму. «Пам'яткам України» зазначеного періоду було, безперечно, властиве послідовне дотримання головного постулату візуалістики: гармонія між чуттєвим і раціональним знанням, пропорційне співвідношення між текстом й ілюстративним рядом. Кожне з чисел було створено авторською «командою» і редакційним колективом з любов'ю та пієтетом до головних «героїв». Більшість студій є живими, теплими, «дихаючими» теплом і добром, емоційно насиченими, відтак доступними не тільки для академічного кола, але й широкого загалу. Були усунуті, раніше майже непереборні, розділові межі між «професійною історіографією» та «історією для широкого читача». За редагування І. Гирича, незважаючи на зміни кольорів влади та політичну кон'юнктуру, часопис високопрофесійно виконував своє «місіонерське», культуртрегерське призначення: підштовхуючи науковців до виявлення лакун у колективній пам'яті суспільства, оприлюднення нових джерельних знахідок і систематизації наявної інформації з тієї чи іншої маловивченої проблеми, сприяючи згуртуванню дослідників в успішні колективи, мобільні творчі «команди», зорієнтовані «відразу і тепер» на вирішення конкретних наукових завдань та популяризацію наукових знахідок та відкриттів. Яскраві, змістовні, хвилююче-захоплюючі, бездоганні в поліграфічному відношенні числа часопису, щедро населені людськими долями, просякнуті духом любові до української минувшини й тонко відчутую аурою доби, зі сміливими екскурсами в лабіринти індивідуальної пам'яті й – через вузлову рубрику «місце пам'яті, пам'ять місця» – у зав'язі пам'яті колективної, пам'яті національної – стали, безумовно, перлиною національної культурної спадщини.

З 2016 р. часопис очолив «старий-новий» редактор Анатолій Сериков, який кардинально змінив формат видання та його тематичну спрямованість: віднині, якщо судити по перших кроках, будуть видаватися числа, присвячені різним аспектам народної творчості та етнографії. Таким чином, відбувся ребрендинг (rebranding) – комплекс заходів щодо зміни всього бренду або його складових (логотипу,

візуального оформлення, позиціонування, ідеології тощо), який, вірогідно, має на меті пошук нового споживача інтелектуального продукту в умовах хронічної економічної, політичної й видавничої кризи в нашій країні. Щоправда, в лютому–березні поточного року вийшло число №2, підготовлене попередніми редакторами: «замки» Черкащини, архітектурно-мистецька спадщина Криму, український модерн – та пройшла низка презентацій у різних містах України. Але чи буде часопис у новому форматі насправді потрібний і цікавий академічній спільноті, чи зможе так само ефективно виконувати свою непересічну просвітницько-місіонерську роль, чи здатен буде реально сприяти конструюванню історичної й колективної пам'яті суспільства? Питання неоднозначне. Швидше за все, біографічні сюжети та ювілейні числа на честь видатних діячів «українського Рісорджименто» XIX – початку XX ст., не увійдуть до переліку пріоритетних тем в оновленому виданні. І за цим залишається лише жалкувати, бо загалом в Україні лишилося не занадто багато культурологічних часописів з такою поважною історією та блискучою репутацією. І, звичайно, зникнення «Пам'яток...» в їхньому попередньому естетичному форматі й змістовному наповненні сприймається їхніми читачами й шанувальниками як значна й не виправна втрата. Чи можливий якийсь компромісний вихід із такої ситуації – сподіваємося, покаже недалеке майбутнє.

1. Деревінський В. Функціонери МОН пообіцяли, але не виконали / В. Деревінський, Ю. Терещенко // Український тиждень. – 2015. – № 15. – 17–24 квітня. – С. 33.
2. Грабовський С. Генії проти ідіотів: Алгоритми української історії / С. Грабовський. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – К.: ВД «Стилос», 2012. – С. 14.
3. Самченко В. «Історія – це не розподіл на чорне і біле»: Телеведучий Олег Криштопа розповідає про чотириста років спроб Росії перетворити росіян і українців на один народ / В. Самченко // Україна молода. – 2015. – 17–18 квітня. – С. 13.
4. Гирич І. 200-те число «Пам'яток України» / І. Гирич // Пам'ятки України: історія та культура (далі – Пам'ятки України). – 2014. – № 2. – С. 2–3.
5. Гирич І. [Переднє слово] / І. Гирич // Пам'ятки України. – 2011. – № 1-2. – С. 2.
6. Гирич І. 200-те число «Пам'яток України». – С. 3.
7. Любовець Н. Біографіка в сучасному інформаційному просторі / Н. Любовець, В. Попик // Бібліотечний вісник. – 2011. – № 6. – С. 52.
8. Попик В.І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія / В. І. Попик; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 43–44.
9. Демченко Т., Іваницька С. «Великі українці» на сторінках «Пам'яток України»: новий формат // Пам'ятки України. – 2014. – № 2. – С. 56–61.
10. Демченко Т. Знакові постаті модерної доби [кінець XIX – початок XX ст. на сторінках журналу «Пам'ятки України: історія та культура» за 2012–2014 роки] / Т. Демченко, С. Іваницька // Культура і життя: всеукраїнський тижневик. – 2014. – № 51-52. – 19–31 грудня. – С. 11.
11. Александрович В. Сліди Юрія Шимоновича-старшого поза Україною / В. Александрович // Пам'ятки України. – 2011. – № 1-2. – С. 56–73.
12. Павлицький Я. Адам Сталони Добжанський / Я. Павлицький // Пам'ятки України. – 2011. – № 1-2. – С. 90–94.
13. Гирич І. Непоцінований художник-модерніст, наш другий Врубель, Вільгельм Котарбінський / І. Гирич // Пам'ятки України. – 2012. – № 1. – С. 18–21.
14. Мокроусова О. Вільгельм Котарбінський: оформлення інтер'єрів київських будинків / О. Мокроусова // Пам'ятки України. – 2012. – № 1. – С. 23–27.
15. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження / С. Білокінь; НАН України, Інститут історії України. – К., 1999. – С. 224.
16. Гирич І. Переднє слово / І. Гирич // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 2.

17. Білокінь С. Місце Федора Ернста в історії української культури ХХ ст. / С. Білокінь // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 12.
18. Черкаська Н. Федір Ернст і польські культурні цінності / Н. Черкаська // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 30–37.
19. Майко І. Товариш Ернста Всеволод Зуммер / І. Майко // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 48–55.
20. Ємчук О. Федір Ернст та Сергій Маслов / О. Ємчук // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 38–42.
21. Білокінь С. Місце Федора Ернста в історії української культури ХХ ст. – С. 14.
22. Кадомська М. Пам'ять місця. Садиба Ернстів на Прорізній / М. Кадомська, Д. Малаков // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 20–29.
23. Нестеренко П. Федір Ернст – колекціонер екслібрисів / П. Нестеренко // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 56–59.
24. Павлова В. Виставка документів Ф. Ернста в Музеї історії міста Києва / В. Павлова, О. Друг // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 60; Дмитрієнко М. Федір Ернст і малярська колекція НХМ / М. Дмитрієнко, О. Походяща // Пам'ятки України. – 2012. – № 10. – С. 44–47.
25. Грушевський О. Сучасне українське письменство в його типових представниках: Володимир Левенко / О. Грушевський // Літературно-науковий вістник. – 1908. – Т. 42. – Кн. 4-6. – С. 62–65.
26. Гирич І. Володимир Леонтович в українському громадському житті / І. Гирич // Пам'ятки України. – 2012. – № 8. – С. 2–13.
27. Леонтович О. Володимир Леонтович – письменник та меценат / О. Леонтович // Пам'ятки України. – 2012. – № 8. – С. 14–25.
28. Погребенник Ф. Літературно-критичний набуток Володимира Леонтовича / Ф. Погребенник // Пам'ятки України. – 2012. – № 8. – С. 26.
29. Подрига В. Образ хутора Орхівщина в «Споминах утікача» / В. Подрига // Пам'ятки України. – 2012. – № 8. – С. 36–41.
30. Шевчук В. Один із поля забутих, але воскресених / В. Шевчук // Пам'ятки України. – 2012. – № 8. – С. 42–47.
31. Гирич І. Суспільствознавчі уроки Чикаленка / І. Гирич // Пам'ятки України. – 2012. – № 12. – С. 7.
32. Там само. – С. 13.
33. Там само. – С. 9.
34. Старовойтенко І. Історія створення та видання «Спогадів» та «Щоденника» / І. Старовойтенко // Пам'ятки України. – 2012. – № 12. – С. 14–23.
35. Піскун В. Чикаленко в еміграції / В. Піскун // Пам'ятки України. – 2012. – № 12. – С. 24–28.
36. Там само. – С. 26.
37. Панькова С. Чикаленко і Академічний дім у Львові / С. Панькова // Пам'ятки України. – 2012. – № 12. – С. 30–37.
38. Гусейнов Г. Перешори, Мардарівка... / Г. Гусейнов // Пам'ятки України. – 2012. – № 12. – С. 38–44.
39. Музичко О. Чикаленко в Одесі / О. Музичко // Пам'ятки України. – 2012. – № 12. – С. 45–49.
40. Старовойтенко І. Родина Чикаленків у Кононівці та Києві / І. Старовойтенко // Пам'ятки України. – 2012. – № 12. – С. 50–63.
41. Див. дослідження: Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.) / І. Гирич. – К., 2014. – 496 с.; Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття) / В. Піскун. – К., 2006. – 672 с.: іл.; Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи / І. Старовойтенко. – К., 2009. – 544 с. та ін.
42. Євген Чикаленко – будитель української нації. (До 150-річчя від дня народження): Зб. наук. праць / упор. Н. І. Миронець, В. М. Піскун, І. М. Старовойтенко. – К., 2014. – С. 351–382.

43. Бряк О. Руслан Орлов (1949–2013) / О. Бряк // Пам'ятки України. – 2015. – № 10-12. – С. 10–11.
44. Пискун О. О. Музей Богдана Хмельницького в Чигирині: історія та сьогодення / О. О. Пискун // Пам'ятки України. – №5-6. – 2011. – С. 20-27; Ленченко В. Богдан Хмельницький і Чигирин / В. Ленченко // Там само. – С. 29–33; Пискун О. О. Ось він, отой Хміль... (до історії трактування імені Богдана Хмельницького) / О. О. Пискун // Там само. – С. 52–53.
45. Харченко Л. І. Поштівки початку ХХ століття із видами Чигирини / Л. І. Харченко // Пам'ятки України. – № 5-6. – 2011. – С. 54-55.
46. Гирич І. Переднє слово / І. Гирич, Л. Богослов // Пам'ятки України. – 2012. – № 11. – С. 3.
47. Пам'ятки України. – 2014. – № 4: Суми: від Кондратьєвих до Харитоненків. – 73 с.
48. Корнієнко О. Гарасим Кондратьєв – засновник сумського полковницького роду та його нащадки / О. Корнієнко // Пам'ятки України. – 2014. – № 4. – С. 2.
49. Там само. – С. 2.
50. Кадомська М. Загадки Троїцького собору / М. Кадомська // Пам'ятки України. – 2014. – № 4. – С. 38–51.
51. Кадомська М. Назв. праця. – С. 44.
52. Друг О. Оскар Гансен і доля його київського та сумського зібрання / О. Друг, Л. Федевич // Пам'ятки України. – 2014. – № 4. – С. 52–61.
53. Там само. – С. 59.
54. Там само. – С. 55.
55. Там само. – С. 61.
56. Корнієнко О. Місто Суми на старих світлинах місцевих фотографів / О. Корнієнко // Пам'ятки України. – 2014. – № 4. – С. 62.
57. Там само. – С. 67–71.
58. Панькова С. «Музей на Паньківській моя нагорода...» (нотатки директора) / С. Панькова // Пам'ятки України. – 2013. – № 10. – С. 2–15; Її ж. Садиба Грушевських на Паньківській – «Український П'ємонт» у центрі Києва // Там само. – С. 30–45; Її ж. Київські приватні книгозбірні М. Грушевського: історії та долі // Там само. – С. 46–55.
59. Панькова С. «Музей на Паньківській моя нагорода...». – С. 9.
60. Мельник О. Київ Михайла Грушевського / О. Мельник // Пам'ятки України. – 2013. – № 10. – С. 16–29.
61. Кондаурова Г. Те, що залишається за кадром / Г. Кондаурова // Пам'ятки України. – 2013. – № 10. – С. 56–67.
62. «Фантазувати і придумувати... я не буду» (Спогади Вікторії Слупської (Шамрай)) / Підготовка тексту, передм. М. Кучеренка, ком. С. Панькової та М. Кучеренка // Пам'ятки України. – 2013. – № 10. – С. 72–79.
63. Терехова Н. Музей видатних діячів української культури / Н. Терехова // Пам'ятки України. – 2014. – № 10. – С. 2–3.
64. Там само. – С. 3.
65. Див.: Гураль О. Історія створення Музею Михайла Старицького / О. Гураль // Пам'ятки України. – 2014. – № 10. – С. 6–7.
66. Йовенко Я. Матеріали І. Стешенка у фондівій колекції // Пам'ятки України. – 2014. – № 10. – С. 30.
67. Балімова М. Київські адреси Михайла Старицького / М. Балімова // Пам'ятки України. – 2014. – № 10. – С. 36-43.
68. Там само. – С. 36.
69. Калашнікова Р. Зібрання творів образотворчого мистецтва з колекції І. І. Стешенко / Р. Калашнікова // Пам'ятки України. – 2014. – № 10. – С. 44–49.
70. Там само. – С. 44-45.
71. Гураль О. Колекція екслібрисів Ярослава Стешенка / О. Гураль // Пам'ятки України. – 2014. – № 10. – С. 55–55.
72. Стешенко І. «Зо мли минулого» / І. Стешенко // Пам'ятки України. – 2014. – № 10. – С. 57–63.

73. Михайло Могілянський : бібліографічний покажчик // Пам'ятки України. – 2013. – № 9. – С. 60–63.
74. Пам'ятки України. – 2013. – № 7. – 80 с.
75. Самойленко О. Ніжинська вища школа: сторінки історії / О. Самойленко // Пам'ятки України. – 2013. – № 7. – С. 40–51.
76. Руденко Л. Пам'ятник Миколі Гоголю / Л. Руденко // Пам'ятки України. – 2013. – № 7. – С. 56–59.
77. Дмитренко Н. Доля музейної справи у Ніжині / Н. Дмитренко // Пам'ятки України. – 2013. – № 7. – С. 64–67.

Целью статьи является анализ публикаций на страницах журнала «Пам'ятки України» 2011-2015 гг., посвященных знаковым фигурам украинской истории и культуры нового и новейшего времени. Особое внимание уделено тематическим выпускам, где освещается судьба и наследие В. Леонтовича, Ф. Эрнста, Е. Чикаленко, М. Могиланского. Проанализированы также персоналистические сюжеты в номерах и спецвыпусках, посвященных историческим городам Украины – Сумам, Нежину и мемориальным комплексам – Музею М. Грушевского и Музею выдающихся деятелей украинской культуры. Авторы полагают, что благодаря этим публикациям возрос интерес к роли выдающихся личностей в созидании материального и духовного наследия Украины, к коллекционной деятельности и меценатству, более выразительно была очерчена роль антропологического фактора в историческом процессе.

Ключевые слова: биографика, историческое наследие, «Пам'ятки України», деятели украинской культуры, исторические города, мемориальные музеи.

Purpose of the article is a summarize the information that has been published in the «Pam'yatky Ukrayiny: istoriya ta kultura» (2011–2015) and is dedicated to the history and culture figures of our past early modern and modern period. Special attention is paid to issue dedicated to V. Leontovich, F. Ernst, E. Chykalenko, M. Mohyliansky. The analysis also personalistic themes in issues devoted to historic cities Ukraine – Sumy, Nizhyn, and memorial establishments – Hrushevsky's Museum and the Museum of the outstanding figures of Ukrainian culture. Concluded that over the past years on the pages of publications has intensified attention to the action the anthropological factors in historical process, to the role of prominent individuals in the creation of material monuments and spiritual heritage, in the collectable activity and patronage.

Keywords: Biography, memorial, «Pam'yatky Ukrayiny: istoriya ta kultura», the figures of Ukrainian culture, historic cities, memorial museum.

